

5. Det sista strecket

Omyndigförklaring som rösträttshinder

ANNIKA BERG

Det sista av de regelrätta rösträttsstrecken i Sverige försvann 1989, som ett resultat av att institutet omyndigförklaring, eller omyndighetsförklaring som det också kallades, försvann ur svensk lagstiftning, och förmynderskap över vuxna personer ersattes med förvaltare. I och med detta blev också rösträtten utsträckt till samtliga vuxna svenska medborgare.

Förmynderskapsstrecket fanns alltså kvar nästan ett halvsekel längre än något av de andra rösträttsstrecken: värnpliktsstrecket (avskaffat 1922), straffpåföljdsstrecket (avskaffat 1937) och de sista ekonomiska strecken (avskaffade 1945). Samtidigt kom beslutet att ge rösträtt åt de kategorier av medborgare som då omfattades av strecket tidigt sett ur ett internationellt perspektiv. Ännu i början av 2000-talet var det mindre än en handfull länder i världen som gav rösträtt åt människor med intellektuell funktionsnedsättning.¹ År 2006 antog FN en konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning, som sedan skrivits under av en mängd stater, bland annat de flesta EU-länder.² Men praktiken släpar efter, och det återstår fortfarande många hinder, både i lagstiftning och praktik, för konventionens utfästelser om att säkra rätten till politiskt deltagande för människor med funktionsnedsättningar. År 2014 inskränktes rösträtten för personer som fråntagits sin rättskapacitet i 21 av EU:s 28 medlemsstater, och bara enstaka länder har tagit bort inskränkningarna sedan dess.³

Jämförelser mellan länder är intressanta, men också svåra eftersom lagstiftningen kring omyndigförklaring eller motsvarande kan se väldigt olika ut, liksom sätten att utesluta människor som inte anses intellektuellt

lämpade för fria val.⁴ Det här kapitlet har inga komparativa ambitioner, utan kommer att fokusera på det svenska förmynderskapsstrecket. Detta är också intressant eftersom det långt fram i tiden även drabbade andra kategorier av medborgare än de med intellektuella funktionsnedsättningar. Jag kommer dels att undersöka hur det svenska förmynderskapsstrecket motiverades, och hur dessa motiveringar kan kopplas till mer generella idéer om vilka egenskaper som måste avkrävas en fullvärdig medborgare, dels hur man så småningom kom att argumentera för dess avskaffande. Av intresse här är också vilka aktörer som var inblandade i diskussionerna.

Grunderna för omyndigförklaring

Grunderna för omyndigförklaring var stadgade i föräldrabalken, och dess förinnan i 1924 års förmynderskapslag. De grunder som slagits fast i 1924 års förmynderskapslag fördes helt enkelt över till föräldrabalken 1949 och kvarstod oförändrade ända fram till mitten av 1970-talet, då några av grunderna togs bort.⁵ Före 1924 fanns bara vagt specificerade grunder till omyndigförklaring i lagtext. Allmänna domstolar kunde besluta att en person skulle sättas under förmyndare om de bedömde att personen inte kunde "vårda sitt gods", på grund av "vanvett, slöseri eller andra orsaker".⁶

I föräldrabalken, och dessförinnan i förmynderskapslagen, fastslogs för det första att en person som uppnått den gängse myndighetsåldern skulle förklaras omyndig om hen var "ur stånd att vårda sig eller sin egendom" på grund av "sinnessjukdom, sinnesslöhet eller annan rubbning av själsverksamheten".⁷ Sinnessjukdom skulle uppfattas på samma sätt som i förarbetena till giftermålsbalkens bestämmelser om äktenskapshinder, som "en pågående sjuklig process i hjärnan". Denna definition kunde även inkludera periodvis återkommande sjukdom, liksom demenstillstånd.⁸ Sinnesslöhet betraktades som synonymt med en medfödd eller tidigt uppkommen "utvecklingshämning", där personen i fråga stannat på en utvecklingsnivå på eller under den normala vid straffmyndighetsåldern, det vill säga 15 år. Beteckningen omfattade både det som med tidig 1900-talsterminologi betecknades som "idioti" och "svårare former av imbecillitet".⁹ Den tredje kategorin, "annan rubbning av själsverksam-

► De intagna på Arbetshemmet för "qvinliga idioter" (drivet av Föreningen för sinnesslöa barns vård) tillhörde en kategori medborgare som regelmässigt omyndigförklarades. 1892, när hemmets föreståndare Thorborg Rappe gav ut skriften på bilden, var det dock också så att alla gifta kvinnor räknades som omyndiga – och inga kvinnor fick rösta i nationella val.

heten" uttolkades ännu vidare. Här inkluderades "lindrigare former av imbecillitet", liksom "ett av ålderdomsförändringar i hjärnan orsakat avtagande av de psykiska krafterna" som inte gått så långt att det kunde klassificeras som demens. Dessutom inkluderades "partiella själsdefekter", som "etisk imbecillitet", sexuell perversitet och dipsomani, det vill säga periodisk alkoholism, samt alla andra "psykiska rubbningar" som inte var så allvarliga att de utgjorde äktenskapshinder.¹⁰ Uttrycket "rubbning av själsverksamheten" kunde också lätt kopplas till det under denna period mycket vida och plastiska psykopatibegreppet, även om detta inte nämndes i lagtexten.¹¹

Redan denna första grund för omyndigförklaring bildade alltså sammantaget en väldigt vid personkrets, som sträckte sig långt utanför anstalternas murar. Å andra sidan innebar inte ens intagandet på en psykiatrisk anstalt att en person per automatik blev omyndigförklarad, inte heller det att någon bedömts som otillräknelig i samband med en brottsutredning.

En tumregel, som lagfästes i och med sinnessjuklagen 1929, var att patienter som bedömdes som obotligt sinnessjuka skulle omyndigförklaras, medan patienter med sjukdom ”av botlig art” istället skulle ges en god man, om det fanns behov av detta.¹² Det var också så att en psykisk rubbning för att ligga till grund för omyndigförklaring inte skulle kunna ”antas vara av rent övergående natur”. Ett villkor för omyndigförklaring var också att den psykiska rubbningen faktiskt lett till oförmåga att ”själv vårda sig eller sin egendom”.¹³

För det andra kunde en person omyndigförklaras om hen ”genom slöseri eller annan grov vanvård av sin egendom eller eljest genom otillbörligt förfarande med avseende å egendomen äventyrar sin eller sin familjs välfärd”. Detsamma gällde, för det tredje, om en person var ”hemfallen åt missbruk av rusgivande medel och i följd därav icke kan vårda sig eller sin egendom”.¹⁴ Slöseri syftade på ”onödiga utgifter för konsumtionsändamål, såvida dessa utgifter står i uppenbart missförhållande till slösarens ekonomiska ställning”, men kunde också åsyfta ”en grovt försumlig, vårdslös eller lättsinnig förmögenhetsförvaltning eller fullständig likgiltighet för ekonomiska angelägenheter”. Ett mer allmänt uttryck för detta var ”grov vanvård av egendom”. Poängen med denna grund för omyndigförklaring var att sätta stopp för personer som satte sin egen eller sin familjs ekonomiska välfärd på spel, till exempel för att hen hade kommit under inflytande av ”ovärdiga” personer som försökte utnyttja hens godtrogenhet. Missbruksgrunden inkluderade både alkoholmissbrukare och narkotikamissbrukare, vars missbruk var av mer ihållande natur. Även här var ett villkor för omyndigförklaring att missbruket ledde till ”oförmåga att vårda sig eller sin egendom”.¹⁵

Den fjärde och sista grunden skiljde sig från de andra eftersom den byggde på frivillighet. Det gick nämligen också att sätta personer som ”på

◀ Övre bilden: Övervakningssal på en avdelning för män vid Göteborgs hospital, även kallat S:t Jörgens sjukhus, cirka 1900.

◀ Nedre bilden: Några av de boende på försörjningshemmet Kärra Hökegård i Mölndal, 1926. Hemmet hyste bland annat ensamstående mödrar, men också människor med demens, psykisk sjukdom och så kallad sinnesslöhet – tillstånd eller diagnoser som ofta ledde till omyndigförklaring.

grund av sjukdom, försvagat hälsotillstånd, lyte, oerfarenhet eller annan orsak behöver annans bistånd i vården av sina angelägenheter” under förmyndare, om personen i fråga själv begärde det eller samtyckte till ett sådant arrangemang.¹⁶

En sak som utmärkte mål om omyndigförklaring i förhållande till andra typer av rättegångar var att det gick att göra undantag från den kontradiktoriska principen (det vill säga principen att ingen får dömas utan att ha getts tillfälle att yttra sig om motpartens anklagelser), om det rörde sig om personer med sinnessjukdom, sinnesslöhet eller annan själsrubbing, och det kunde ”antagas” att ett hörande av personen skulle vara ”utan gagn”.¹⁷ Det här var en bestämmelse som kom att uppfattas som rättsosäker i praktiken. I Förmynderskapsutredningens betänkande 1970 påpekades att avsteg från den kontradiktoriska principen bara borde tillåtas om det fanns ”särskilt starka skäl”, och att man också måste ha i åtanke att en omyndigförklaring innebar ”ett allvarligt ingrepp i den personliga integriteten”. Samtidigt konstaterade utredningen att det fanns fall där ett hörande kunde göra mer skada än nytta.¹⁸ I utredningens lagförslag föreslogs att en god man skulle utses som biträde för att bevaka den anklagades intressen i rätten, så länge det inte var ”uppenbart” att det inte behövdes något biträde. Tidigare ordning hade varit sådan att rätten bara utsåg ett biträde om personen under utredning aktivt begärde det, ”eller om det eljest med hänsyn till omständigheterna finnes lämpligt”.¹⁹

Motiv för förlust av rösträtt

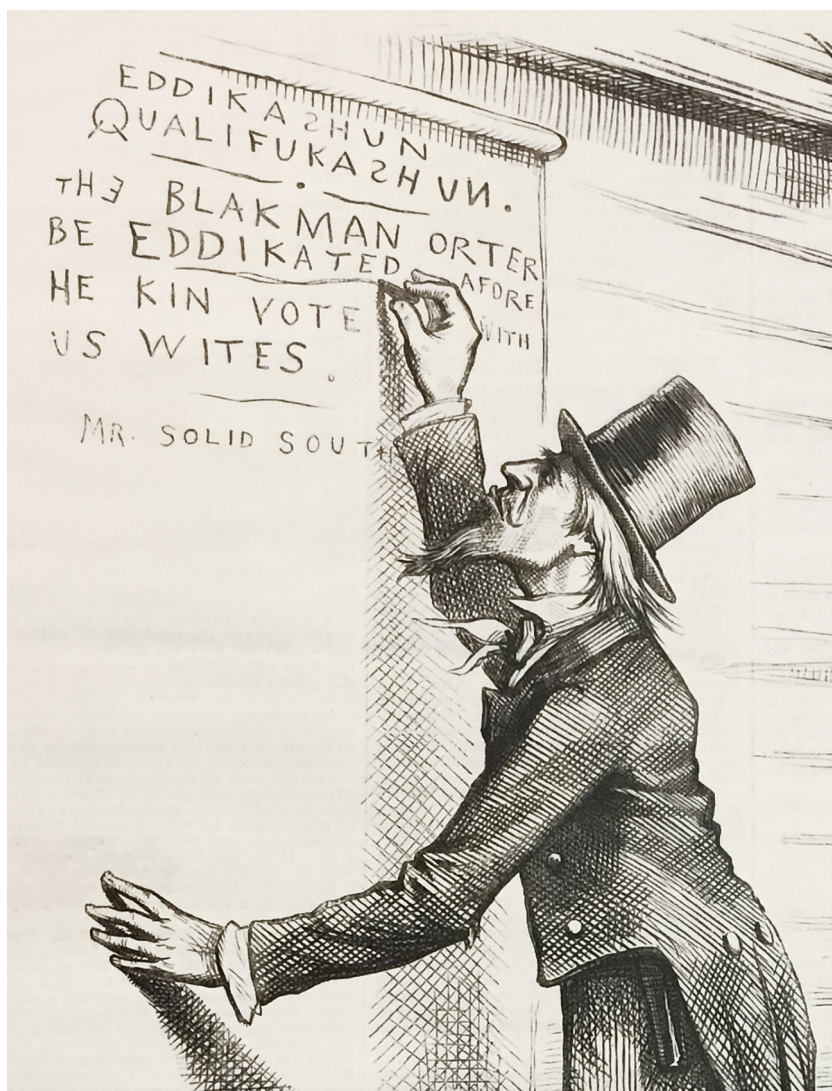
Idag sammanfaller myndighetsålder och rösträttsålder i Sverige, vilket gör att vi lätt tar sambandet mellan myndighet och rösträtt för given. Men så har det inte alltid varit. År 1909 höjdes rösträttsåldern från 21 till 24 år, medan myndighetsåldern för män och ogifta kvinnor låg kvar på 21. Från och med 1921 blev även gifta kvinnor automatiskt myndiga vid 21 års ålder, och samma år, i och med införandet av allmän och lika rösträtt, sänktes även rösträttsåldern för val till andra kammaren. Men den sänktes inte ända ned till myndighetsåldern, utan bara till 23 år. Dessutom höjdes rösträttsåldern, som Jonathan Josefsson och Bengt Sandin diskuterar i

kapitel 6, 1921 i kommunal- och landstingsval (och därmed även indirekt till första kammaren i riksdagen) till 27 år. Myndighetsåldern förblev 21 år fram till 1969, då den sänktes till 20. Rösträttsåldern, som legat vid 21 år sedan 1940-talet, hade däremot sänkts till 20 år redan 1965. Mellan 1965 och 1969 låg alltså rösträttsåldern *under* myndighetsåldern, vilket, som vi ska se senare, fick en del intressanta konsekvenser. År 1974 sänktes både rösträtts- och myndighetsålder till 18 år, och så har det förblivit sedan dess.

Det självklara sambandet mellan myndighet och rösträtt är alltså en senkommen företeelse. Men förlusten av rösträtt kunde ändå ses som en naturlig konsekvens av omyndigförklaring. Det hängde ihop med att dels bristande omdömesförmåga, dels osjälvständig ställning regelmässigt hölls fram som huvudmotiv för omyndigförklaring. Osjälvständig ställning kunde dessutom betraktas som en konsekvens av omyndigförklaringen.²⁰ De omyndigförklarade ansågs med andra ord (som jag lånar från statsvetaren Richard Katz) varken uppfylla nödvändiga kompetens- eller autonomikriterier.²¹

Som Fia Sundevall visar i kapitel 4, om de ekonomiska rösträttsstrecken, legitimerades konkursstreckets och det modifierade fattigvårdsstreckets främst utifrån ett autonomi- eller självständighetskriterium. Det vill säga att människor som föll för de kvarvarande ekonomiska strecken sågs som beroende, av sina fordringsägare eller av fattigvården, och därmed som lättare offer för mutor eller andra former av otillbörlig påverkan. På liknande sätt kunde omyndigförklarades förlust av rösträtt kopplas till föreställningar om oberoende som villkor för fulla medborgerliga rättigheter.²² Det här sättet att tänka kan spåras åtminstone tillbaka till Jean-Jacques Rousseau och hans idéer om att demokratiska beslut måste fattas självständigt, på så sätt att varje medborgare inför sådana beslut enbart bör tänka ”sina egna tankar”, utan påverkan från andra (en princip som också implicit exkluderade kvinnor från medborgarskap i hans tänkta idealstat).²³ Talande nog – som Sundevall påpekar i kapitel 4 – klumpades också omyndigförklaring och konkurs ihop som en kategori i valstatistiken mellan 1921 och 1945.

Den andra sidan av myntet handlade om brist på omdömesförmåga. Med andra ord fanns det kompetensargument för att omyndigförklara

▲ 1868, tre år efter inbördeskrigets slut i USA, tillerkändes afroamerikanska män medborgarskap och rösträtt genom ett tillägg i konstitutionen. Men rösträtten begränsades starkt i praktiken, bland annat genom strikta läskunnighetsvillkor i många delstater. Logiken bakom sådana krav kunde dock även tas i bruk för att ifrågasätta lagstiftarnas kompetens, som i denna politiska satirteckning från *Harper's Weekly* 1879.

vissa människor. Denna typ av argument bottnade i en utbredd tanke om att man inte skulle få rösta om man inte uppnått en viss nivå av kunskap eller rationellt tänkande.²⁴ Filosofiska argument i den här riktningen kan spåras långt tillbaka i tiden. I *Staten* argumenterade Platon mot den atenska demokratin, och för ett alternativt system där "filosofer" (män eller kvinnor) skulle utöva styret, utvalda enligt kriterier som mognad, omdöme och bildning, utan hänsyn till börd.²⁵ Och så sent som 2016 gav den amerikanske filosofen Jason Brennan ut en bok där han förvisso inte förespråkar rösträttsbegränsningar för människor med otillräckliga kunskaper, men menar att den som inte kan göra ett informerat val har en moralisk plikt att avstå från att rösta.²⁶ Argument av detta slag användes också, vid sidan av beroendeargument, flitigt i argumentationen mot kvinnlig rösträtt. Bevisligen var det så internaliserat att även de parti-anknutna kvinnoförbunden, som knöt många rösträttsaktivister till sig efter 1921, i hög grad kom att motivera sin verksamhet utifrån föreställningen att kvinnor måste utbildas för att nå full politisk mognad.²⁷ Ett mer sentida exempel på tillämpade kompetensargument är de läskunnighetsvillkor som fanns kvar i stora delar av USA fram till början av 1970-talet, då de förbjöds nationellt med motiveringen att de fungerat starkt diskriminerande utifrån klass, ras och etnicitet.²⁸

Som den amerikanske historikern Douglas C. Baynton påpekar har föreställningar om bristande mental funktionalitet ofta använts för att motivera rösträttsbegränsningar och annan ojämlik behandling av kvinnor och minoriteter, och då i synnerhet sådana som särskilts utifrån ras eller etnicitet. Omvänt har de på så vis diskriminerade grupperna ofta protesterat mot begränsningarna genom att hävda att de inte alls är funktionshindrade (och följaktligen inte mindre kompetenta att fatta rationella beslut), eller att funktionshindret är ett resultat av diskrimineringen. På så vis har alltså båda sidor argumenterat utifrån en princip som exkluderar människor med kognitiv funktionsnedsättning från exempelvis rösträtt.²⁹

Att inskränka rösträtten för kategorin omyndigförklarade var särskilt okompllicerat eftersom det främst rörde sig om en grupp människor som hade läkarintyg och domslut om att de var psykiskt omogna på ett eller

annat sätt, och även omyndigförklaring på grund av missbruk eller ”slöseri” motiverades utifrån bristande omdömesförmåga.³⁰

Motröster och ifrågasättanden

Förmynderskapsstrecket slopades slutligen 1989, som en konsekvens av att omyndigförklaring försvann som rättsinstitut. Det här var dock resultatet av en ganska lång och gradvis process, som påbörjades långt tidigare och tog ordentlig fart ett par decennier före 1989.

Ett mer allmänt ifrågasättande av hur människor i Sverige kunde omyndigförklaras på föga rättssäkra sätt kan spåras åtminstone tillbaka till 1890-talet.³¹ Det var dock knappast själva möjligheten att omyndigförklara människor som ifrågasattes då. Inte heller kopplades frågan om omyndigförklaring till rösträttsfrågan, mer än i något undantagsfall.³² Kanske inte så förvånande – någon allmän rösträtt fanns ju inte heller för myndiga svenskar vid den här tiden. Däremot var det faktiskt så att också omyndigförklarade personer kunde ha kommunal rösträtt i det gamla graderade systemet, på så sätt att deras förmyndare hade rätt att rösta i deras ställe.³³ 1909 formaliserades förmynderskapsstrecket för både kommunalval och riksdagsval (i val till andra kammaren hade motsvarande begränsning även tidigare utgjort praxis, som en konsekvens av att rösten där varit bunden till *personer* med kommunal rösträtt).³⁴ I februari 1921 lades en riksdagsmotion fram i första kammaren av den radikale juristen och Stockholmsborgmästaren Carl Lindhagen, som vid denna tidpunkt var medlem i Socialdemokratiska vänsterpartiet. I sin motion förkastade Lindhagen i princip alla de kvarvarande rösträttsstrecken och varnade även för en backlash i fråga om de som avskaffats.

När det gällde förmynderskapsstrecket menade Lindhagen att det var ”självfallet” att den som ställts under förmyndare på grund av vanvett ”ej lämpligen kan utöva valrätt”. Det här, menade han, var dock inget hållbart argument för att behålla förmynderskapsstrecket, delvis därför att det också fanns en mängd vanvettiga personer som *inte* var ställda under förmynderskap. Dessa personer borde inte heller rösta, menade Lindhagen, även om de hade en grundlagsskyddad rätt att göra så. Å andra sidan, och

▲ Carl Lindhagen motionerade 1921 för att samtliga rösträttsstreck, inklusive förmynderskapsstrecket, skulle avskaffas. Förmynderskapsstrecket var både onödigt och inkonsekvent, menade Lindhagen, och pekade bland annat på att många ”vanvettiga” redan hade rösträtt, utan att detta visat sig vara ett realpolitiskt problem.

detta var Lindhagens huvudpoäng, att många vanvettiga hade rösträtt var inget realpolitiskt problem, eftersom vanvettiga personer knappast begärde att få utöva sin rösträtt i praktiken. Vidare konstaterade Lindhagen att det fanns många omyndigförklarade som var vid sina sinnens fulla bruk, bland dem sådana som hade satt sig själva under förmyndare på grund av sjukdom eller andra omständigheter som förhindrade dem att sköta sina affärer på egen hand. Och kvinnor kunde begära sig själva

omyndiga utan specificerad orsak. Förmynderskapsstrecket var, menade Lindhagen, inget annat än ett ”uttryck för formaldemokratis barnsligheter”, och borde upphävas i linje med ett ”realpolitiskt d.v.s. mänskligt åskådningssätt”.

Lindhagen föreslog att formuleringen ”den som står under förmynderskap” skulle tas bort från § 16 i riksdagsordningen, alternativt bytas ut mot ”den som på grund av vanvett står under förmynderskap”.³⁵ Motionen avslogs emellertid med stor majoritet på denna punkt, liksom på de punkter som berörde konkurs- och fattigvårdsstrecken.³⁶ Detta i enlighet med konstitutionsutskottets yttrande om att personer under förmynderskap i regel saknade ”den omdömesförmåga och självständiga ställning, som böra vara ett villkor för rätten att medverka vid val av folkrepresentanter”.³⁷ Det dröjde sedan ett halvt sekel innan frågan om att ändra förmynderskapsstrecket överhuvudtaget kom upp i riksdagen igen.³⁸

Förmynderskapsstrecket kvarstod alltså oförändrat, liksom grunderna för omyndigförklaring. Det var inte heller så att antalet omyndigförklarade minskade. Antalet svenskar som föll för förmynderskapsstrecket ökade i absoluta tal, men även som andel av befolkningen fram till början av 1960-talet. Därifrån ökade det i jämn takt med den allmänna befolkningsökningen fram till 1970, då det långsamt började sjunka.³⁹

Den person som fick störst betydelse för att frågan om omyndigförklaring och förlust av rösträtt uppmärksammades i bredare publika sammanhang var förmodligen Florence Stephens, en av huvudpersonerna i den sista av 1950-talets stora "härvor", den så kallade Husebyaffären. Stephens, arvtagerska och "slottsfröken" på Huseby bruk utanför Växjö, hade hamnat i klorna på dåliga rådgivare, varav flera till slut dömdes för olika ekonomiska brott. År 1957, strax innan de flitigt omskrivna rättegångarna inleddes, övertalades den 75-åriga Stephens att begära sig själv omyndigförklarad med hänvisning till vanvård av godset.⁴⁰

Redan efter några månader började Stephens kämpa för att bli förklarad myndig igen. Under de följande 19 åren drog hon igång sammanlagt närmare 200 processer. Det handlade dels om att hon var missnöjd med sin förmyndare och det sätt på vilket han skötte hennes affärer, dels om att hon ville få sin omyndigförklaring upphävd. Som omyndigförklarad

► "Husebyfröken" Florence Stephens kom att ge ett mycket publikt ansikte till frågan om omtydligförklaring på diskutabla grunder. En av dem som kom till Stephens försvar var författaren Vilhelm Moberg. Innan dess hade han emellertid drivit med hennes fall i komedin *Sagoprinsan*, uppsatt på Göteborgs stadsteater i januari 1962.

hade hon inte längre något att säga till om kring skötseln av godset, och hon tvingades trots en förmögenhet i tvåmiljonersklassen att leva på 1 000 kronor i månaden.⁴¹ Men Stephens ifrågasatte också systemet med förmynderskap över vuxna personer på ett mer principiellt sätt. I september 1961 skickade hon en officiell skrivelse till justitieminister Herman Kling med förslag till ändringar i föräldrabalken.⁴² Samma år publicerade hon en självbiografi, *Kungar, torpare och kavaljerer*, där hon berättade om hur hon hade blivit lurad att sätta sig själv under förmyndare.⁴³ Stephens fick också stöd av författaren Vilhelm Moberg, som under flera decenniers

tid hade engagerat sig i olika rättsskandaler, bland annat sådana där människor förlorat arbete, anseende och frihet till följd av stigmatiserande psykiatriska diagnoser som kverulansparanoia.⁴⁴

Det var också flera andra ”fall” som uppmärksammades i medierna under 1960-talet.⁴⁵ Ett exempel är fallet ”Sven” som slogs upp stort i *Expressen* sensommaren 1966. ”Sven” var en 37-åring som på läkares rekommendation lagt in sig frivilligt på ett hem för så kallade lättskötta psykiskt sjuka i Medelpad. Sven beskrevs av *Expressen* som en snäll, redig och arbetsvillig man med ”perfekt minne och god uppfattningsförmåga”. Hans största problem var att han ibland blev ”’för glad’ och bullrig”. Efter fem månader på hemmet omyndigförklarades Sven utan egen vetskap, sedan sjukhemmets läkare intygat att Sven var ”bl.a. omdömeslös” och att det skulle vara ”utan gagn” att höra honom. Sven blev inte underrättad om omyndigförklaringen förrän en dryg månad senare, då sjukhemmets kamrer förklarade att han utsetts till förmyndare och att Sven hädanefter skulle ”dansa efter hans pipa”. ”Sven” hade aldrig själv fått se något formellt beslut, och fick inte någon insyn i hur omyndigförklaringen gått till förrän *Expressens* reporter Curt Rådström berättade det för honom ett helt år senare. En överförmyndare uttalade sig också i artikeln, och menade att fallet ”Sven” visade på några av många beklagliga luckor i lagen om förmynderskap.⁴⁶

Expressens granskning ledde till att omyndigförklaringen av Sven prickades av Justitieombudsmannen.⁴⁷ Ett år senare, i februari 1968, ifrågasatte *Expressens* K. G. Michanek hur 33 000 människor i Sverige kunde förvägras rösträtt på grund av att de omyndigförklarats, oavsett orsak, samtidigt som storspioner och landsförrädare, mördare, storbedragare och stortjuvar tilläts rösta som vilka andra medborgare som helst. *Expressen* hade också förgäves försökt få tag på statistik som visade på vilka grunder de 33 000 hade förlorat sin rösträtt. Någon sådan fanns inte att tillgå enligt myndigheter och domstolar.⁴⁸ Tidningarna fortsatte också att rapportera om enskilda fall, som det med en postanställd kvinna som tvångsintagits på mentalsjukhus och omyndigförklarats efter en tvist med sin chef.⁴⁹

1964 års förmynderskapsutredning

Under 1960-talet började samtidigt en del hända i lagstiftningsprocessen, även om det knappast var så att färre blev omyndigförklarade, eller att fler fick tillbaka sin myndighetsstatus. Antalet personer som föll för förmynderskapsstrecket ökade som sagt i takt med befolkningen under hela 1960-talet.⁵⁰

År 1965 sänktes rösträttsåldern till 20 år. Men myndighetsåldern stannade på 21, med effekten att en del omyndiga fick rösta. I lagstiftningsprocessen inför sänkningen av rösträttsåldern var de flesta överens om att detta var ett problem, och det påpekades dessutom att diskrepansen gjorde det möjligt för personer som skulle bli omyndigförklarade efter 21 att rösta. Justitieministern föreslog därför att riksdagsordningen skulle ändras så att rösträtten inte skulle gälla ”personer om vilka det fattats domstolsbeslut om att de skulle förbli omyndiga efter uppnådd myndighetsålder”. Samtidigt konstaterade han att sådana domstolsbeslut bara fattades i undantagsfall. I regel fattades beslut först vid fyllda 21 även om grunden för omyndigförklaring var solklar. Med tanke på den försumbara del av väljarkåren det gällde, kunde ministern dock inte se några avgörande problem med att enstaka personer vars tillstånd indikerade omyndigförklaring skulle ta vara på sin temporära rösträtt.⁵¹ Enligt detta förslag ändrades riksdagsordningen just så att det fåtal personer som enligt domstolsbeslut skulle bli omyndigförklarade vid 21 inte fick rösta i glappet mellan allmän rösträttsålder och allmän myndighetsålder.⁵²

När Förmynderskapsutredningen tillsattes i mitten av 1960-talet angavs just den olyckliga diskrepansen mellan rösträttsålder och myndighetsålder som ett av två huvudmotiv. Det andra var grunderna för omyndigförklaring. Justitieminister Herman Kling underströk i sina direktiv att frågan om vilken rösträttsålder som var mest lämplig också influerades av grunderna för omyndigförklaring. Att ”personer, som till följd av sinnessjukdom, sinnesslöhet etc. icke rimligen kunde tillerkännas rätts-handlingsförmåga, borde vara uteslutna från rösträtt” lyftes fram som ”naturligt” i justitieministerns direktiv, i enlighet med ett aktuellt remissyttrande från Svea hovrätt.⁵³ Det här var också i samklang med vad Författningsutredningen, utan vidare motivering, hade konstaterat i sitt

förslag till ny regeringsform 1963.⁵⁴ Däremot menade justitieministern, också i linje med hovrättsdomen, att man borde skilja mellan olika former av omyndighet, och att personer som, ”måhända på egen begäran, hade förklarats omyndiga enbart eller väsentligen därför att de icke kunde sköta sina ekonomiska angelägenheter” inte skulle förlora sin rösträtt.⁵⁵ Ministern gav i anslutning till detta den nya utredningen i uppdrag att pröva ett förslag som hade väckts i riksdagen 1963, och som gick ut på att man skulle införa ett ekonomiskt förvalterskap som alternativ till omyndigförklaring. Det skulle göra det möjligt för personer att frivilligt lämna över förvaltningen av sina tillgångar till en förvaltare utan egen dispositionsrätt. Överlämningen kunde göras helt eller delvis, temporärt eller långvarigt. Den skulle dock inte innebära att man förlorade sin rösträtt på köpet.⁵⁶

Glappet mellan rösträttsålder och myndighetsålder hade redan slutits när Förmynderskapsutredningen var klar med sitt slutbetänkande 1970. Riksdagen hade godtagit utredningens förslag om sänkning av myndighetsåldern till 20, som den först lagt fram i ett delbetänkande 1967. I samma delbetänkande hade utredningen också föreslagit att omyndigförklaring inte ovillkorligen skulle medföra förlust av rösträtt. Den senare delen av förslaget hade inte lett fram till någon proposition eller ny lag.⁵⁷

Liksom Författningsutredningen och justitieministern gick Förmynderskapsutredningen helt på linjen att människor som blivit omyndigförklarade på grund av sinnessjukdom, sinnesslöhet eller annan rubbning av själsverksamheten, som det stod i gällande lagtext, inte skulle ha rätt att rösta. Men rösträttsförlusten borde enbart gälla denna grupp. Dessutom föreslog utredningen att man skulle vidga möjligheten att få en god man, som tidigare endast gällt för människor med övergående sjukdomar. Hädanefter skulle även människor som var mer permanent ur stånd att förvalta sina tillgångar eller bevaka sina rättigheter, exempelvis på grund av ”lyte” eller ålderdomssvaghet, kunna få en god man. Detta istället för alternativen förvalterskap eller kuratel, som hade berörts i direktiven.⁵⁸

Att se över konsekvenserna av omyndigförklaring motiverades bland annat med att en förändring skulle kunna leda till omyndigförklaring av fler personer. Det vill säga av personer som egentligen *borde* vara omyndig-

förklarade, men där omyndigförklaring inte blivit av just för att undvika rösträttsförlust. Utredningen hoppades också att lagändringar skulle kunna få bukt med den vanliga omständigheten att personer överklagade sin omyndigförklaring med förlusten av rösträtt som huvudmotiv. Samtycke lyftes i detta sammanhang fram som en bra sak, även i de grupper där det var möjligt att omyndigförklara personer mot deras vilja, eftersom det kunde lindra slitningarna mellan personer i fråga för omyndigförklaring och deras anhöriga och minska riskerna för att konflikter fick ”en icke önskvärd offentlighet”. Det lyftes också fram som en administrativ fördel, eftersom det gjorde det möjligt att omyndigförklara personer direkt, utan rättslig huvudförhandling.⁵⁹ Med andra ord: samtycke lyftes fram som något önskvärt, men som ett medel snarare än ett mål i sig.

Att människor med ”sinnessjukdom, sinnesslöhet eller annan rubbning av själsverksamheten” skulle förlora sin rösträtt ifrågasattes alltså inte. Dock föreslogs ändringar i språkbruket, i linje med hur terminologin hade ändrats i äktenskapsrätt och vårdlagar.⁶⁰ Det konstaterades att beteckningarna på de psykiska avvikelser som kunde ligga till grund för omyndigförklaring var nästan 60 år gamla. På den tiden hade det hänt mycket inom psykiatin. Nya begrepp hade ersatt gamla, och gamla begrepp hade fyllts med ny mening. Utredarna pekade också på hur strävanden att utjämna skillnaden mellan psykiatrisk och somatisk sjukvård gjorde det extra viktigt att inte använda sig av uttryck som kunde framstå som ned-sättande i allmänhetens öron.⁶¹

Begreppet sinnessjukdom kunde ha olika betydelser i olika sammanhang, och uppfattades lätt som pejorativt. Utredningen föreslog därför att det skulle ersättas med det bredare begreppet psykisk sjukdom. Uttrycket sinnesslöhet hade redan i 1954 års vårdlag ersatts med uttrycket psykisk efterblivenhet, och i 1967 års omsorgslag talade man istället om hämmad förståndsutveckling. Utredningen föreslog att ”sinnesslöhet” skulle ersättas med ”hämmad förståndsutveckling” i förmynderskapslagstiftningen. Också detta var ett bredare begrepp, som även kunde anses innefatta många av de lindriga intellektuella funktionsnedsättningar som tidigare hänförts till kategorin ”annan rubbning av själsverksamheten”. Som tredje kategori föreslog utredningen istället ”psykisk abnormitet av

annat slag”, vilket låg i linje med terminologin i 1967 års omsorgslag. Den här kategorin skulle enbart innefatta ”psykopattillstånden och de defekt- och invalidtillstånd, som företer stora likheter med de psykopatiska tillstånden”.⁶²

Genom de föreslagna språkförändringarna blev det alltså faktiskt så att två av de kategorier som kunde omyndigförklaras med hänvisning till psykiska avvikelser vidgades. Utredningen var medvetet öppen med detta, men menade att det inte skulle få någon praktisk betydelse: det enda som var viktigt i praktiken var alltjämt att man kunde skilja mellan psykiska avvikelser och ”normala” själstillstånd, och att man därtill kunde visa att personen i fråga var ur stånd att ta hand om sig själv eller sin egendom.⁶³

Den tredje kategorin blev mindre och mer avgränsad än tidigare; å andra sidan gavs den en beteckning som knappast var mindre ålderdomlig eller stigmatiserande än den gamla.

Skärpta reformförslag

Förmynderskapsutredningens lagförslag fick inte stå oemotsagt. Bland de som gavs möjlighet till remissvar fanns flera förbund inom den framväxande handikapprörelsen.⁶⁴ Riksorganisationen för mental hälsa, RMH, framhöll att möjligheten till omyndigförklaring ofta missbrukades och att ett så starkt ingrepp i den personliga integriteten bara borde få ske i fall där det fanns verkligt starka skäl. Förbundet krävde också, liksom Statens handikappråd, att varje omyndigförklaring skulle omprövas med jämna mellanrum, förslagsvis vart fjärde år, och att det skulle bli lättare att få sin omyndigförklaring hävd. Förbundet påpekade även att läkarundersökningar inte alltid gav en rättvisande bild av hur en person fungerade i vardagen.

Såväl RMH som Riksförbundet FUB (Föreningen för utvecklingsstörda barn) och Riksförbundet Svensk epileptikervård ifrågasatte dessutom Förmynderskapsutredningens slentrianmässiga konstaterande att det inte var möjligt att ge rösträtt åt omyndigförklarade i den kategori som i lagen fortfarande benämndes som drabbade av ”sinnessjukdom, sinnesslöhet eller annan rubbning av själsvärksamheten”. Tvärtom, menade förbunden,

var det väldigt viktigt att dessa människor skulle ges möjlighet att utöva sin rösträtt även om de var omyndigförklarade. Förlusten av rösträtt lyftes fram som ett stort problem på så sätt att det undergrävde självkänslan hos människor i de grupper som förbunden representerade. Dessutom, framhöll FUB i sitt yttrande, fanns en stor grupp ”intelligenshandikappade och psykiskt sjuka” som inte var sämre lämpade att göra politiska bedömningar än många av de redan röstberättigade. Även Statens handikappråd ifrågasatte att omyndighetsförklaring skulle leda till förlust av rösträtt.⁶⁵

Under de följande åren arbetades Förmynderskapsutredningens förslag om inom Justitiedepartementet, som 1974 lade fram ett nytt lagförslag i en departementspromemoria. Promemorian gick betydligt längre än det tidigare utredningsbetänkandet. Justitiedepartementet slog fast att flera av de rådande omyndighetsgrunderna var föråldrade, och då i synnerhet de som rörde slöseri och rusgivande medel.⁶⁶ I promemorian föreslogs att de enda omyndighetsgrunderna som skulle behållas i föräldrabalken var de som listades under första punkten i 10 kap. 1 §, som borde omformuleras enligt följande:

Den som fyllt aderton år skall av rätten förklaras omyndig, om han på grund av psykisk sjukdom, hämmad förståndsutveckling eller psykisk abnormitet av annat slag är ur stånd att vårda sig eller sin egendom och det icke är tillräckligt att god man förordnas för honom eller att han på annat mindre ingripande sätt får bistånd i vården av sina angelägenheter.⁶⁷

Formuleringen var identisk med den i Förmynderskapsutredningens förslag, med den skillnaden att rekommendationen om att i första hand försöka lösa problem med hjälp av en god man eller någon annan mindre ingripande åtgärd än omyndigförklaring, skrevs in i lagtexten.⁶⁸

Vad gällde frågan om förlorad rösträtt vid omyndigförklaring ville inte heller personerna bakom promemorian tumma på rådande princip, som dessutom nyligen fastslagits i den nya regeringsformen. Däremot ville man understryka att det nya reformförslaget innebar att ”rösträtten kommer att gå förlorad endast i sådana fall där det får anses klart befogat”.⁶⁹

Även promemorian skickades ut på remiss till myndigheter och organi-

▲ Ett av flera tragiska fall som uppmärksammades i pressen under tidigt 1970-tal var det med Knut Johansson i Hunnebostrand, som hade fått beslut om omyndigförklaring redan vid 17 års ålder. Varför visste han inte själv. 40 år senare fick han för första gången i sitt liv lov att rösta. Artikel i GT 1973.

▲ I väntan på att den nya lagstiftningen skulle träda i kraft fortsatte nya upprörande fall att avslöjas i medierna. I början av maj 1975 sändes en första tv-dokumentär om Helge Karlsson, en omyndigförklarad man som arbetade under slavliknande förhållanden på en gård i Småland. Uppmärksamheten ledde till att Karlsson fick flytta från sin "husbonde", och ett år senare blev han myndigförklarad. Artikel i Arbetet 1976.

sationer. En övervägande del av dessa instanser sa ja till förslaget. Men det var också ett par som ifrågasatte hur "klart befogat" det var att beröva personer med "psykisk sjukdom, hämmad förståndsutveckling eller psykisk abnormitet" sin rösträtt överhuvudtaget. Riksförbundet för social och mental hälsa, RSMH (det tidigare RMH), förde fram meningen att omyndigförklarade borde få allmän rösträtt, och Riksförbundet för rörelsehindrade barn och ungdomar lade fram ett ännu mer radikalt förslag, nämligen att möjligheten till omyndigförklaring borde upphävas helt och hållet. Om en människa visade sig oförmögen att ta hand om sig själv fanns det, menade förbundet, olika vårdlagar att ta till som alternativ, och om någon visade sig ur stånd att vårda sin egendom på grund av "psykisk abnormitet" borde lagen om verkan av avtal som slutits under inflytande av rubbad själsverksamhet (SFS 1924:323) räcka.⁷⁰

Massmediernas roll

Kommentarer i riksdagstrycket om att rösträttsförlusten var "omdiskuterad" pekar på massmediernas opinionsbildande roll i frågan om omyndigförklaringens konsekvenser.⁷¹ Parallellt med lagstiftningsprocessen under 1970-talets första hälft fortsatte pressen att lyfta fram fall där personer blivit omyndigförklarade, ofta på svaga grunder, och därefter på olika sätt fått lida av den rättslöshet som blev följden. Det kunde handla om människor vars egendom försmållats av släktingar eller andra förmyndare, eller om människor som tvingats arbeta år ut och år in under slavliknande förhållanden.⁷²

En särskilt tragisk historia var den om 57-åriga Knut Johansson som levt "utanför samhället" på ett litet lantställe utanför Hunnebostrand i 40 år. Beslutet om omyndigförklaring hade tagits redan när han var 17 år, på familjens begäran. Johansson visste inte själv varför, men antog att det hade att göra med att han haft astma sedan barndomen. Efter en ny läkarundersökning hade han nu blivit förklarad myndig. Det innebar att han förlorade sin pension på 10 000 kronor om året, men Johansson förklarade sig likväl "överlycklig". I nästa val kunde han för första gången i livet gå till valurnorna och lägga sin röst på Socialdemokraterna.⁷³

Problemet lyftes också fram i tv, där den nu 90-åriga Florence Stephens bjöds in som första gäst i Lars Ulvenstams porträttserie ”Personligt” hösten 1971.⁷⁴ Stephens öde lyftes fram av en lång rad tv-recensenter efter sändningen. Till exempel skrev signaturen Zita i *Göteborgs-Posten*:

Nu är hon 90 år gammal, hennes värld har gått i kras och personligen har hon fått ta vad som för en viljestark och alltjämt vital människa måste te sig som den yttersta förnedring: Hon är omyndigförklarad. Hon lever med, läser nio dagstidningar om dagen, har åsikter, inte minst politiska – men har ingen rösträtt.⁷⁵

Firandet av 90-årsdagen och tv-framträdandet ledde också till en mängd tidningsintervjuer, där Stephens förklarade att hennes största önskan var att bli ”fri”, det vill säga att få dö myndig.⁷⁶

Lagarna ändras

De lagändringar i föräldrabalken som slutligen drevs igenom 1974 gick helt i linje med förslagen i Justitiedepartementets promemoria.⁷⁷ Propositionen arbetades fram av Carl Lidbom, vid denna tid konsultativt statsråd, som deklarerade att syftet var att minska antalet omyndigförklarade.⁷⁸ Justitieminister Lennart Geijer uttryckte det som att det var dags för ”en radikal omprövning av hela systemet”. Bara en av grundarna till omyndigförklaring skulle behållas, och det var den som Förmynderskapsutredningen hade formulerat som att någon ”på grund av psykisk sjukdom, hämmande förståndsutveckling eller psykisk abnormitet av annat slag är ur stånd att vårda sig eller sin egendom”. Inte heller denna skulle dock få tillämpas annat än i absoluta ”nödfall”. Så långt det gick skulle samhället istället erbjuda hjälp i form av en god man. Tanken var att färre skulle bli omyndigförklarade och att fler skulle få behålla sina medborgerliga rättigheter. Rösträtten lyftes särskilt fram.⁷⁹

I själva propositionen framhölls att en omyndigförklaring alltid innebar ”ett allvarligt ingrepp i en persons liv”, som påverkade långt mer än den ekonomiska rörelsefriheten. Också här betonades särskilt rösträtten.⁸⁰ Trots detta behölls principen att omyndigförklaring alltid skulle leda till förlust av rösträtt, utifrån samma motiv som framhållits i promemorian.⁸¹

▲ När Florence Stephens slutligen blev myndigförklarad igen vid 95 års ålder var en av de saker hon såg mest fram emot just att få rösta i valet 1976. Det fick hon dock inte. Myndigförklaringen kom nämligen för sent för att hon skulle hinna tas upp i röstlängden. Hon dog sedan strax före målnöret till nästa val, 1979. Artiklar ur *Expressen* och *GT* från 1976.

När omyndigförklaring trots allt blev aktuell skulle rättssäkerheten stärkas genom att en god man eller ett rättegångsbiträde skulle företräda personen i fråga. Det skulle också bli lättare att få sin omyndigförklaring hävd, och regeringen föreslog årliga genomgångar av de omyndigförklarade i varje kommun, med överläggningar mellan överförmyndare, läkare och social expertis.⁸²

Propositionen klubbades igenom i riksdagen med en marginell förändring, strax före jul 1974. Lagens ikraftträdande sköts dock ett år framåt i tiden, som en konsekvens av att VPK-ledamoten Sune Olsson kommit för sent till omröstningen.⁸³

Lagändringarna gjorde att även Florence Stephens till slut, efter 19 år, lyckades få sin omyndigförklaring hävd. Beslutet togs efter en snabb överläggning i Växjö tingsrätt den 28 maj 1976, och Stephens jublade i pressen. ”Nu kan jag rösta i höst för första gången på 20 år”, konstaterade Stephens, skålande i sherry hemma på Huseby med *Expressens* reporter.⁸⁴ Vem hon skulle rösta på hade hon inte bestämt än. Hon tyckte sig stå i tacksamhetsskuld till såväl Moderaterna, som hon själv varit medlem

i, som Folkpartiet och den socialdemokratiska regeringen, och förklarade att valet stod mellan de tre.⁸⁵ Stephens önskan om att äntligen få rösta igen gick dock i stöpet på ett snöpligt vis. Problemet var att hennes namn inte hann tas upp i röstlängden för valet i september 1976. Gränsen låg vid 1 juni, och beslutet om myndighet hade inte trätt i laga kraft förrän några dagar senare.⁸⁶ Stephens tvingades därför be om nåd för att ändå få rösta, men regeringen avlog hennes nådeansökan.⁸⁷ Att rösta på Olof Palme var inte längre ett tänkbart alternativ för Stephens när hon intervjuades ett par veckor senare, strax före valet.⁸⁸ Florence Stephens dog knappt 98 år gammal, några månader innan hon hade kunnat rösta i 1979 års val.

Efter det att lagändringarna trätt i kraft 1976 började man också på andra håll arbeta aktivt med att få omyndigförklarade myndiga igen. Det gick dock inte fullt så smidigt som beräknat, trots en ytterligare lagändring i januari 1978, som gjorde det möjligt att häva omyndigförklaring utan läkarintyg om det fanns ”synnerliga skäl” till det.⁸⁹ Övergången till ett system med gode män hade inte visat sig helt problemfri, berättade hovrättsassessor Nina Pripp på Justitiedepartementet för *GT* 1984. Ett problem var den allmänna bristen på psykiatriker, som skapade flaskhals-effekter på många håll. I samma artikel pekades också på en orättvisa av mer strukturell karaktär, i och med att det handlade om lokala beslut, och att det i vissa kommuner fanns väldigt många omyndigförklarade i förhållande till befolkningsmängden. Göteborg lyftes fram som exempel på detta. Som storstad hade Göteborg ett ”tyngre klientel”, med mer komplicerade fall som tog längre tid att utreda, förklarade Karin Westerberg, kanslichef för överförmyndarnämnden i Göteborg. Som kontrast till Göteborg framhölls lilla Torsby kommun i norra Värmland, där den ambitiösa överförmyndaren Gunnar Wiktorsson hade hjälpt till att få ett femtiotal människor myndigförklarade på nytt.⁹⁰

Institutet avskaffas

Mellan 1976, då de viktigaste lagändringarna trädde i kraft, och 1985 sjönk antalet omyndigförklarade till hälften, från cirka 30 000 till cirka 15 000.⁹¹ Under första halvan av 1980-talet höjdes också allt fler röster för

ett fullständigt avskaffande av omyndigförklaring som institut. I oktober 1981 konstaterade riksdagens lagutskott i ett enhälligt betänkande att reglerna för omyndigförklaring och godmanskap måste ses över, för att stärka skyddet för sjuka och funktionshindrade personer.⁹² Det var inget som självklart innefattade frågor om vare sig avskaffande av omyndighet som juridisk status eller beredande av rösträtt åt omyndigförklarade. Snarare tvärtom. I en av de motioner som föranlett betänkandet framhölls att ”personer som befinner sig bortom rationellt tänkande och handlande” måste skyddas från ”krav” på att delta i politiska val.⁹³ Men det gjorde i alla fall att en ny utredning kom upp på agendan.⁹⁴

I oktober 1984 skrev Gunnar Wiktorsson, överförmyndaren i Torsby, tillsammans med Lilian Tilander, socialsekreterare i Karlstad, en motion till RSMH:s kommande kongress. Wiktorsson och Tilander föreslog att förbundsstyrelsen skulle arbeta fram förslag på ändringar i förmynderskapslagstiftningen.⁹⁵ I augusti följande år blev justitieminister Sten Wickbom uppvaktad av RSMH, som nu krävde att lagen om förmynderskap skulle avskaffas helt och hållet. Justitieministern, som tidigare uttryckt att han inte var främmande för att ta bort en del av lagen, förklarade efter uppvaktningen att ”det är möjligt att vi i framtiden inte skall ha lagen kvar” – detta enligt *Göteborgs-Postens* ledarsida, som berömde ministern för en attitydglidning i rätt riktning.⁹⁶

I december 1985 förklarade Wickbom att alla omyndigförklarade i Sverige skulle få tillbaka sina ”mänskliga och sociala rättigheter”, att utredningsarbetet för att uppnå detta mål skulle ”forceras” och att inga fler skulle omyndigförklaras.⁹⁷ Den som fick i uppdrag att snabbutreda frågan var justitierådet Staffan Magnusson. Utredningen, med det nygamla namnet Förmynderskapsutredningen, höll sitt första sammanträde i februari 1986.⁹⁸ Redan i september samma år kunde den slå fast att det från och med 1989 (snabbare än så kunde det inte gå eftersom det handlade om grundlagsändringar) inte skulle finnas några omyndigförklarade i Sverige. Begreppet skulle försvinna från lagstiftningen, och alla de 15 000 svenskar som nu var omyndigförklarade skulle då återfå sin rösträtt. ”Det finns ingen anledning att ta ifrån människor deras rösträtt bara för att de inte kan sköta sin ekonomi”, sade Magnusson till TT. För att hjälpa dem som inte

själva kunde sköta sin ekonomi såg Magnusson fram emot att, med inspiration från Spanien och Schweiz, kunna presentera ett nytt system, någonstans mittemellan godmanskapet och det gamla förmyndarsystemet.⁹⁹

Några månader senare presenterade Förmynderskapsutredningen ett delbetänkande, där den föreslog ändringar i föräldrabalken som innebar att omyndigförklaringsinstitutet skulle upphävas och ersättas med ett nytt system med så kallat förvaltare. Systemet med god man skulle behållas med vissa justeringar, för att hjälpa människor med lindrigare behov av stöd. Dessutom föreslogs en rad följdändringar i bland annat regeringsformen. Lagändringarna skulle få till resultat att ingen längre skulle kunna förlora sin rösträtt på grund av sjukdom eller liknande.¹⁰⁰

På ett helt annat sätt än tidigare lyftes nu rättighetsargument fram i motiveringarna. Men det talades också om "social anpassning", eller med andra ord om bättre möjligheter till integration av människor med psykiska funktionsnedsättningar i det vanliga samhället, där också de kunde bidra med kunskaper och färdigheter, liksom om den psykiska ohälsa som kunde förvärras av ett ingrepp som omyndigförklaring. Under utredningsarbetet hade bland annat företrädare för Socialstyrelsen framhållit att många så kallade utvecklingsstörda mådde mycket dåligt av att veta att de var berövade rättigheter som sågs som grundläggande för andra människor. Det talades också om den nya lagstiftningen som ett sätt att eliminera den paradox som bestod i att det, så som lagen tillämpades, var vanligare att människor med lindriga funktionsnedsättningar blev omyndigförklarade än människor med allvarigare funktionsnedsättningar – som inte hade någon ekonomi att missköta.¹⁰¹

Utredningen lyfte fram det faktum att omyndigförklarade förlorade sin rösträtt som något "särskilt negativt". Förlusten av rösträtt ansågs också stå i strid med andan i socialtjänstlagen och den nya lagen om särskilda omsorger om psykiskt utvecklingsstörda. "Respekten för människors självbestämmanderätt och integritet står där i förgrunden", konstaterades

- En drivande kraft i den process som kom att leda till förmynderskapsstreckets slutliga avskaffande 1989 var Gunnar Wiktorsson, överförmyndare i Torsby i norra Värmland, som också fick ett stort antal värmlänningar myndigförklarade.

GT Tisdag 2 oktober 1984

5

INSPÄRRAD I ONÖDAN

**Efter 45 år
som omyndig
är Hildur fri
– tack vare
Gunnar**

På mindre än fem år har Gunnar Wiktorsson lyckats få omyndigförklarade för 42 personer – bara i sin hembygd. Det blir många, många fler i framtiden. För Hildur Jansson är längtifrån ensam i Sverige om sitt tragiska öde . . .

TORSBY (GT) Hildur Jansson i Östmark, 82, har förlorat de bästa åren av sitt liv. Närmare 22 år satt hon på mentalsjukhus och i 45 år var hon omyndigförklarad. Äntligen är hon fri från stämpeln. Hon och 42 andra har Gunnar Wiktorsson hjälpt att bli myndiga sedan han blev överförmyndare i Torsby nyåret 1980, kan GT berätta.

— Vi har haft mycket god hjälp av överläkare Gunnel Bråting och hennes personal i Kristinehamn. Men också av Birger Tingström, berättar han. Ytterligare 10–11 fall är på gång och jag räknar med att komma upp i 50 före årets slut.

Får titta

Det är närmast groteskt hur människor vågräddas på mentalsjukhus och nästan glöms bort. När de väl har lämnat sjukhusen har de stått under passiva förmyndare och berövats en del av sin personliga frihet. I Värmland är 43 procent av mentalsjukhusens patienter vågräddas.

Den omyndigförklarade har inte rösträtt och måste söka tillstånd av förmyndaren för att gifta sig. Men besvärligast är vardagsekonomin. En omyndig tvings berätta för sin övervakare vad pengarna ska användas till och titta på utav sina egna medel. Det gick så långt att en omyndig man i Östmark fick lägga ner jordbruket därför att förmyndaren inte tillät honom köpa foder till djuren. 1982 hävdes hans långa omyndigförklaring.

Han glöte om sig

Men det mest anmärkningsvärda fallet är Hildur Jansson. Hennes

I hela 45 år av sitt liv var Hildur Jansson (till vänster) omyndigförklarad innan hon blev fri. Nästan halva tiden var maken förmyndare och skötte hennes pengar trots att hon tog ut skilsmassa och gift om sig. Nu tar Hildur igen vad hon förlorat och gör bl a långa bilurer med systern Ester (till höger).

Foto: INGELBERT STENSTRÖM

nerver förstördes när maken hittade en annan kvinna. Det var han som tog till sig Hildur i en på mentalsjukhus.

Inte nog med det. Hon omyndigförklarades vid midnatten 1939. Förmyndare blev hennes man! Han gifte om sig men fick hand om Hildurs pengar. Hon hade även en del. När hon bad om pengar till en koppa visade han sköka ner 25 kronor. I 21 år var han Hildurs förmyndare.

— Jag tänkte lite på terapi, berättar hon. Personalen var bra och jag gick i sjukhusets köket, men några pengar fick jag inte av min förre man.

1960 hämtades hon till systern Ester Gustavsson i Östmark och har sedan dess varit medlem i hennes familj. Hennes förmyndare på senare år har punkligt kommit med pensonen men först nu har tingsrätten hävt omyndigförklaringen.

Försöker ta igen

Nu försöker hon ta igen lite av det liv hon mistat. Systemet och hennes sinner tar med henne på bilresor.

— Fem dagar har vi varit i Göteborg förra året. Så vintern det var på Liseberg! Resorna går ofta till Arvika och Karlstad eller längre bort. Vi handlar lite i bygdens butiker utan pengar på att gå i varuhuset på resorna och katta välja bland massor av varor, säger Hildur.

De har lite enligt i skogsbrynet, men nära vägen upp mot norra gränsen någon mil bort. Trädgår-

den är nästan pedantiskt välskött. Ester Gustavsson i Östmark och hennes familj. Hennes förmyndare på senare år har punkligt kommit med pensonen men först nu har tingsrätten hävt omyndigförklaringen.

Glömts bort

— Fem år på sjukhuset borde har räckt för Hildur, tycker Gunnar Wiktorsson. Hon och många andra har glömts bort. Förmyndarna är ofta passiva och skuter uppdraget med västanter hand.

Den här veckan får Riksförbundet För Socialt och Mentalt Handikappade (FSMH) en motion till sin kongress i november. Wiktorsson och Lilian Tälinder, socialsekreterare i Karlstad, föreslår i denna bl a att förbundsstyrelsen ska utarbeta förslag till ändringar i lagstiftningen 1941 års lag om förmynderskap har förbättrats något men fortfarande kan en mättnadssjuk med lagens hjälp bli fränsen sin personliga frihet.

i det pressmeddelande som utredningen offentliggjorde i december 1986.¹⁰² Utredningen talade också om ”möjlighet att ta initiativ och hävda en åsikt” som viktiga rättigheter för den enskilda.¹⁰³

Såväl i utredningens direktiv som i dess slutsatser konstaterades att risken för att psykiskt funktionshindrade kunde utsättas för otillbörlig påverkan i och för sig var ett hållbart argument mot rösträtt för gruppen, men att principen om respekt för den enskilda människans integritet måste väga tyngre. Även personer som förordnats förvaltare måste därför ges rätt att rösta. Dock, konstaterade utredningen samtidigt, ankom det på dem själva att utöva rösträtten, så länge de inte var för sjuka för att ta sig till vallokalen. I så fall gavs de, liksom andra medborgare, möjlighet att rösta genom bud.¹⁰⁴

Den 1 december 1988 utfärdades den lag om ändring i föräldrabalken som innebar att allt tal om förmynderskap över vuxna människor togs bort ut lagtexten. Lagen kom att gälla från och med den 1 januari 1989.¹⁰⁵ Tillsammans med samtidiga ändringar i regeringsformen innebar det att de 11 000 svenskar som fortfarande varit omyndigförklarade 1988 till slut fick rätt att rösta.¹⁰⁶

Vad hände 1989 och senare?

Förmynderskapsstreckets skilde sig från de andra rösträttsstrecken genom att det inte bara var själva strecket som togs bort. Det försvann som en följd av att hela institutet omyndigförklaring avskaffades. Det gick inte längre att omyndigförklara vuxna människor, och de som tidigare hade varit omyndigförklarade förklarades myndiga.¹⁰⁷

Men vad blev egentligen de praktiska konsekvenserna för de människor som berördes av lagändringarna? Sannolikt blev det inte någon markant skillnad i vardagen för många av dem som hade varit omyndigförklarade fram till 1988. Det som hände rent praktiskt var att tidigare förmyndare bytte titel till förvaltare. Förvaltarens huvuduppgift var, liksom tidigare förmyndarens, att ta hand om sin klients ekonomi.¹⁰⁸ Men en stor skillnad låg just i att de tidigare omyndigförklarade fick rösträtt.

I vilken utsträckning dessa personer i praktiken kom att använda sig av

sin nya rättighet är en fråga för fortsatt forskning. En annan fråga är i vilken mån människor med kognitiva funktionsnedsättningar har förberetts för möjligheten att faktiskt använda sin rösträtt. Idag är möjligheterna för människor med kognitiva funktionsnedsättningar och andra funktionsvariationer att delta i diskussioner och politiska beslut något som ofta lyfts fram som en fundamental del av demokratin, inte minst i internationella sammanhang.¹⁰⁹ Men detta var knappast någon självklarhet på 1990-talet.

Vid millennieskiftet 2000 konstaterades i en statlig utredning att åtminstone människor med fysiska funktionsnedsättningar fortfarande diskriminerades som väljare genom att många vallokaler brast i fråga om tillgänglighet. Dessutom påpekades att det var ett mer allmänt problem att det inte fanns någon myndighet med övergripande ansvar för att ge alla röstberättigade medborgare likvärdiga möjligheter att rösta. Ansvaret var istället uppdelat mellan kommuner, landsting och den centrala valmyndigheten. Utredningen ville därför ge kommunerna ett övergripande ansvar. Sexton år senare påpekade 2014 års Demokratiutredning att ett antal hinder för politisk inkludering av personer med funktionsnedsättningar kvarstod, trots flera reformer under senare år. Det påpekades också att valdeltagandet bland personer med kognitiva funktionsnedsättningar enligt tillgänglig statistik var fortsatt lågt, vilket underströk behovet av bland annat lättlästa nyheter.¹¹⁰

Frågan om att praktiskt underlätta för tidigare omyndigförklarade och andra människor med kognitiva funktionsnedsättningar att utöva sin rösträtt förbigicks helt i utredningsbetänkandet 1986. Istället underströks att det i princip ”ankom” på de funktionshindrade själva att utöva sin rösträtt. Sannolikt skrevs detta för att i liberal anda understryka att röstande i allmänna val är en rättighet och inte en skyldighet, och för att undvika missbruk av möjligheten till budröstning.¹¹¹ Inte desto mindre har det säkert hjälpt till att upprätthålla en informell rösträttsbegränsning.

Noter

Denna text är en vidareutvecklad och fördjupad version av Annika Berg, ”De ovuxna vuxna. Om omyndigförklaring som rösträttshinder”, *Arbetshistoria* (2019), nr 2–3.

1. André Blais, Louis Massicotte & Antoine Yoshinaka, ”Deciding Who Has the Right to Vote. A Comparative Analysis of Election Laws”, *Electoral studies* vol. 20 (2001), nr 1, s. 51; Ludvig Beckman, *The Frontiers of Democracy. The Right to Vote and its Limits* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2009), s. 146–147.

2. *UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities; FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning* (Stockholm: Promemoria från Socialdepartementet 2008:23).

3. Rätt till politiskt deltagande för personer med funktionsnedsättning. Sammanfattning (European Union Agency for Fundamental Rights, 2014); ”Mentally Disabled Win Right to Vote and Freely Marry in France”, *The Local* (France) 25/10 2018, hämtad 29/4 2021 på <https://www.thelocal.fr/20181025/disabled-people-win-right-to-vote-and-freely-marry-in-france>; BVerfG, Beschluss des Zweiten Senats vom 29. Januar 2019, 2 BvC 62/14, Rn. 1–142, hämtad 29/4 2021 på http://www.bverfg.de/e/cs20190129_2bvco06214.html; ”Hungary: UN experts urge end to restrictions on persons with disabilities”, pressmeddelande från United Nations Human Rights Office of the High Commissioner 16/4 2020, hämtad 29/4 2021 på <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25799&LangID=E>. Se även SOU 2014:5. *Låt fler forma framtiden! Betänkande av 2014 års demokratiutredning*, s. 584–585, 587–593, 605.

4. SOU 1986:50. *God man och förvaltare*, kap. 6; Beckman 2009, s. 148–149.

5. SOU 1970:67. *Förmynderskap. Betänkande avgivet av Förmynderskapsutredningen*, s. 56; *Riksdagstrycket*, Proposition 1974:142, s. 44; SFS 1924:320, Lag om förmynderskap, 1 kap.; SFS 1949:381, Föräldrabalk, 10 kap.; SFS 1974:1038, Lag om ändring i föräldrabalken, 10 kap.

6. *Lagberedningens förslag till revision av Ärvdabalken. I. Förslag till lag om förmynderskap m.m.* (Stockholm: Norstedts, 1921), s. 135; SOU 1970:67, s. 56. Om föreställningar om myndighet och omyndighet i tidigmodern tid, se Maja Bondestam, *Människans metamorfos. Ålder och den mognande kroppens politik*, 1580–1850 (Nora: Nya Doxa, 2020), s. 113–129.

7. SFS 1949:381, 10 kap. 1 §.

8. SOU 1970:67, s. 56–57; jfr *Lagberedningens förslag till revision av Giftermålsbalken och vissa delar av Ärvdabalken. I. Förslag till lag om äktenskaps ingående och upplösning m.m.* (Stockholm, 1915), s. 162–166; SFS 1920:405, Giftermålsbalk, 2 kap. 5 §.

9. SOU 1970:67, s. 57; citat från *Lagberedningens förslag* 1915, s. 164.

10. Avgränsningen mellan olika former av psykisk rubbning förklarades som betydelslös inom förmynderskapsrätten. Det enda som ansågs viktigt var enligt Förmynderskapsutredningen att ”fastställa gränsen mot det normala själslivet, även där detta kännetecknas av enfald, viljesvaghet o. dyl.”. Se SOU 1970:67, s. 57.

11. Jfr Annika Berg, *De samhällsbesvärliga. Förhandlingar om psykopati och kverulans i 1930- och 40-talens Sverige* (Göteborg & Stockholm: Makadam, 2018).

12. Alfred Petré, *Minnen från Ulleråkers sjukhus. En psykiatrisk studie* (Lund: Carl Blom, 1934), s. 4. Se även SFS 1929:321, Sinnessjuklag, § 75; Berg 2018.

13. SOU 1970:67, s. 57. Se även *Riksdagstrycket*, Proposition 1974:142, s. 45.

14. SFS 1949:381, 10 kap. 1 §.

15. SOU 1970:67, s. 57. Se även *Riksdagstrycket*, Proposition 1974:142, s. 45.

16. SFS 1949:381, 10 kap. 1 §.

17. SOU 1970:67, s. 37.

18. Ibid., s. 32.

19. Ibid., s. 23–24, med ref. till SFS 1949:381, 20 kap. 17 § och 19 §; citat från 19 §.

20. Detta skrevs t.ex. tydligt ut i SOU 1970:67, s. 53–54, där strecket i dessa avseenden också jämfördes med fattigvårds- och konkursstrecket.

21. Richard S. Katz, *Democracy and Elections* (New York: Oxford University Press, 1997), s. 231–233. Jfr också Beckman 2009, kap. 6.

22. Jfr SOU 1970:67, s. 54.

23. Jean-Jacques Rousseau, *Du Contrat Social; ou, Principes du Droit Politique* (Amsterdam: Marc Michel Rev., 1762); jfr David Lay Williams, *Rousseau's Social Contract. An Introduction* (New York: Cambridge University Press, 2014), s. 272–282.

24. Jfr Katz 1997, s. 231–232; Beckman 2009, s. 146–151.

25. Platon, *Skrifter. Bok 3. Staten*, övers. Jan Stolpe (Stockholm: Atlantis, 2003).

26. Jason Brennan, *Efter demokratin. Argument för ett nytt styrelseskick* (Stockholm: Timbro, 2017). Brennan medger dock själv att rekommendationer enligt denna princip sannolikt skulle få oönskade effekter i praktiken, med hänvisning till den så kallade Dunning-Kruger-effekten. ”On the ethics of voting”, Jason Brennan intervjuad av Richard Marshall i 3:AM Magazine, 7/9 2018, hämtad 29/4 2021 på <https://web.archive.org/web/20180907221350/https://www.3ammagazine.com/3am/on-the-ethics-of-voting/>.

27. Kjell Östberg, *Efter rösträtten. Kvinnors utrymme efter det demokratiska genombrottet* (Eslöv: Symposion, 1997), s. 91–93; Gunnel Karlsson, *Från broderskap till systemskap. Det socialdemokratiska kvinnoförbundets kamp för inflytande och makt i SAP* (Göteborg: Arkiv, 1996), s. 60, 107; Annika Berg, *Den gränslösa hälsan. Signe och Axel Höjer, folkhälsan och expertisen* (Uppsala: Uppsala universitet, 2009), s. 160.

28. Alexander Keyssar, *The Right to Vote. The Contested History of Democracy in the United States* (New York 2000), s. 273–275.

29. Douglas C. Baynton, ”Disability and the Justification of Inequality in American History”, i *The New Disability History: American Perspectives* (New York: New York University Press, 2001).

30. Om krav på läkarintyg för grunden som preciserades i SFS 1949:381, 10 kap. 1 §, punkt 1, se *Riksdagstrycket*, Proposition 1974:142, s. 44–45.

31. Se t.ex. ”En ny Tufvahistoria”, *Fyris* 15/1 1897; ”Den nya Tufva-historien”, *Alingsås Tidning* 23/2 1906.

32. ”Riksdagen”, *Smålandsposten* 17/4 1888.

33. Ebba Berling Åselius, *Rösträtt med förhinder. Rösträttsstrecken i svensk politik 1900–1920* (Stockholm: Stockholms universitet, 2005), s. 90–91. Jfr t.ex. ”Några ord om kommunal

röstval [sic] och rösträtt”, *Eskilstuna Tidning* 12/11 1886; ”Staden och Länet”, *Eskilstuna Tidning* 14/12 1886.

34. Se t. ex. utförlig beskrivning av rösträtten till andrakammarvalet under rubriken ”Allehanda nyheter” i *Nya Helsingen* 28/7 1866. Jfr Berling Åselius 2005, s. 90–91; 216; Nils Stjernquist, *Tvåkammartiden. Sveriges riksdag 1867–1970* (Stockholm: Sveriges riksdag, 1996), s. 29, 75.

35. *Riksdagstrycket*, Motion FK 1921:174.

36. *Riksdagstrycket, Register över riksdagens protokoll med bihang, lagtima riksdagen 1921*, s. 269.

37. *Riksdagstrycket*, KU-utlåtande 1921:30.

38. SOU 1970:67, s. 53–54. Lindhagen fortsatte dock att i olika sammanhang väcka uppmärksamhet kring fall där människor blivit omyndigförklarade på skakiga grunder, liksom fall där personer fallit offer för andra typer av frihetsinskränkning på grund av psykiatrikers godtycke. Se Berg 2018.

39. Mattias Lindgren, *Utan rösträtt. Kvantitativa effekter av olika rösträttsbegränsningar 1866–2018*, publicerad i augusti 2020 på <https://demokrati100.se/ny-rapport-undersoker-begransningar-i-rostratten/>, s. 18, hämtad 29/4 2021, samt mina egna uträkningar utifrån dataunderlaget till denna rapport, som även kan laddas ned direkt från <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:kb:publ-69>. Vid valet 1948, då rösträttsåldern sänkts från 23 år ned till myndighetsåldern, 21 år, ökade antalet personer som föll för förmynderskapsstrecket *trots* att alla konkursdrabbade samtidigt försvunnit ur kategorin, vilket kan förklaras av att även ett antal omyndigförklarade i åldersspannet 21–22 år nu föll för strecket.

40. För skildringar av Florence Stephens liv, se Erik Wängmar, *Husebyfröken. En studie om Florence Stephens 1881–1979* (Malmö: Égalité, 2020); Lena Ebervall & Per E. Samuelsson, *Florence Stephens förlorade värld. En sannsaga om Huseby Bruk* (Stockholm: Piratförlaget, 2016); Olle Ekstedt, *Sällsamheter i Småland. Varend. Del 1* (Stockholm: Rabén & Sjögren, 1987), s. 91–115.

41. ”Nu får hennes prins flytta in”, *Aftonbladet* 19/5 1976; ”Husebyfröken ställer själv upp vid 192:a rättegången?”, *Expressen* 7/12 1971; ”Systrarna Stephens äger över 4 miljoner kronor”, *Expressen* 11/2 1973.

42. SOU 1970:67, s. 34; ”Förmyndartvisten. Husebyfröken ber regeringen om ändring i föräldrabalken”, *Svenska Dagbladet* 9/9 1961.

43. Florence Stephens, *Kungar, torpare och kavaljerer* (Stockholm: Sjöström & Sjöström, 1961).

44. Se bl.a. ”Rättskämpan Moberg ska hjälpa Husebyfröken få rätt”, *Expressen* 19/1 1962; ”TV-rutan. Moberg oskyldigare än ett nyfött barn”, *Expressen* 19/1 1962; ”Fröken Florence Stephens: ’Han var briljant’. Träffar Moberg i Stockholm”, *Expressen* 19/1 1962; ”Myndigförklara fröken Stephens!”, *Expressen* 31/5 1962. Jfr Berg 2018, s. 249, 252.

45. Se t.ex. ”Myndigförklarad efter folkstorm”, *Aftonbladet* 24/2 1960; ”Storm av opinion gjorde att kvinna myndigförklarades”, ”Omyndig i 30 år utan att veta om det”, *Dagens Nyheter* 4/12 1960; ”Bortförda konsulinnans son och dotter i vild fejd”, *Göteborgs-*

Tidningen 3/9 1966; ”Syskonhat resulterade i James Bond-kidnappning”, *GT* 2/10 1969; ”Ny fas i släktfejden om konsulinnans pengar. Polismästaren i Kungälv stämd”, *Arbetet* 1/11 1967.

46. ”Att sånt kan hända i Sverige 1966. Han blev omyndigförklarad utan att få reda på det!”, *Expressen* 13/8 1966.

47. ”JO ger Expressen rätt. Läkare och domstol bedömde ’Sven’ fel”, *Expressen* 13/2 1967.

48. ”Spioner, mördare, bedragare, stortjuvar har rösträtt – men 33 000 döms omyn-diga och vägras rösträtt”, *Expressen* 26/2 1966. Mer exakt föll 32 561 svenskar för förmynderskapsstrecket i 1968 års val. Se Mattias Lindgren, dataunderlag till rapporten *Utan rösträtt. Kvantitativa effekter av olika rösträttsbegränsningar 1866–2018*, hämtad 29/4 2021 från <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:kb:publ-69>.

49. ”Hon blev osams med chefen – sattes på sinnessjukhus”, *Aftonbladet* 21/5 1968.

50. Baserat på Lindgren, dataunderlag till rapporten *Utan rösträtt*.

51. *Riksdagstrycket*, Proposition 1964:140, s. 201, 205–208, 214–215, citat s. 214.

52. Ibid., s. 19; SOU 1970:67, s. 53. Se även ”Omyndig kan rösta i kommunal-valet”, *Göteborgs Handels- och Sjöfarts Tidning* 15/9 1966; ”Möjligheter för mentalt underutvecklade att rösta”, *Göteborgs-Posten* 15/9 1966.

53. SOU 1970:67, s. 31–32. Se även *Riksdagstrycket*, Proposition 1964:140, s. 206–207.

54. SOU 1963:17. *Sveriges statsskick. Del 2. Motiv. Förslag till regeringsform*, s. 300.

55. SOU 1970:67, s. 32, jfr *Riksdagstrycket*, Proposition 1964:140, s. 206–207.

56. SOU 1970:67, s. 32.

57. Ibid., s. 49.

58. Ibid.

59. Ibid., s. 53.

60. Ibid., s. 47, 59–67. Se även förslag till ändring i föräldrabalken 10 kap. 1 §, punkt 1, i ibid., s. 10.

61. SOU 1970:67, s. 65.

62. Ibid., s. 65–66.

63. Ibid., s. 66–67.

64. Ds Ju 1974:7, *Förmynderskap. Promemoria med förslag till ändringar i förmynderskapslagstiftningen m.m.*, s. 50–51.

65. Ds Ju 1974:7, s. 96–97; ”Handikappförbund: Omyndigförklarad bör få rösträtt”, *Dagens Nyheter* 8/4 1971.

66. Ds Ju 1974:7, s. 121–124.

67. Ibid., s. 4. Understrykningarna i lagförslaget markerade ändringar och tillägg.

68. Jfr SOU 1970:67, s. 10.

69. Ds Ju 1974:7, s. 127–128.

70. Ibid., s. 42, 89–90. RMH bytte namn till RSMH 1972, se <https://rsmh.se/sa-pa-verkar-vi/var-historia/>, hämtad 7/1 2021.

71. Jfr *Riksdagstrycket*, Proposition 1974:142, s. 71.

72. ”Här är tre människor som omyndigförklarats och fråntagits alla ägodelar”, *Aftonbladet* 17/5 1972; ”I tio år har jag hållits som slav”, *Arbetet* 7/8 1973.

73. ”Efter 40 år i skuggan: Nu är jag värd nåt”, *Arbetet* 8/11 1973. Se även ”Jag är överlycklig. Myndig igen efter fyrtio år”, *GT* 8/11 1973.

74. ”Di ville bli äv med mej”, tv-program sänt i TV2 12/11 1971. Se även t.ex. ”Ulvenstam tillbaka efter 2 år med porträtt av ’Fröken på Huseby’”, *Expressen* 12/11 1971.

75. ”En fantastisk fröken”, *Göteborgs-Posten* 13/11 1971.

76. Se t.ex. ”Fröken på Huseby 90 år. Än har hon inte gett upp kampen!” *Expressen* 29/9 1971; ”På 90-årsdagen gör Husebyfröken ett nytt försök att bli myndig”, *Aftonbladet* 2/10 1971; ”Fröken på Huseby fyller 90. Firar på okänd ort med lillasyster (89)”, *Söndagstidningen* 3/10 1971; ”Jag vill bli fri!”, *Aftonbladet* 12/11 1971; ”Fröken på Huseby såg sig själv prata i TV igår: Jag vågade inte avslöja alltihop”, *Expressen* 13/11 1971; ”Jag minns... Fr Stephens ett 90-årigt fenomen”, *Expressen* 30/12 1971.

77. SFS 1974:1038.

78. ”Slösaktiga skall inte längre kunna omyndigförklaras”, *Dagens Nyheter* 4/11 1974.

79. ”Regeringsförslag: Radikal ändring av förmynderskapslagar: Färre blir omyndiga”, *Arbetet* 18/10 1974.

80. *Riksdagstrycket*, Proposition 1974:142, s. 113.

81. Ibid., s. 122–123.

82. Ibid.; ”Regeringsförslag: Radikal ändring av förmynderskapslagar”, *Arbetet* 18/10 1974.

83. ”Två-ett sista dagen. Kalhygge ska anmälas”, *Dagens Nyheter* 15/12 1974; ”Lottningsavgörande i riksdagens spurt”, *Göteborgs-Posten* 15/12 1974.

84. ”Florence Stephens myndig vid 95”, *Expressen* 29/5 1976.

85. ”Hur känns det idag då? Florence Stephens, 94, som i går upplevde första dagen som myndig”, *Aftonbladet* 30/5 1976.

86. ”Husebyfröken får inte rösta i höst. Hon blev myndig för sent”, *Aftonbladet* 15/8 1976; ”Får inte rösta”, *Göteborgs-Posten* 15/8 1976.

87. ”Fröken Stephens får begära nåd”, *Arbetet* 19/8 1976; notiser i *Svenska Dagbladet* 19, 20 och 27/8 1976.

88. ”Husebyfröken är besviken. Varför får jag inte rösta?”, *GT* 11/9 1976.

89. ”Längre ledig, mera hemma. Det betyder två av de nya lagar som börjar gälla på nyåret”, *Aftonbladet* 29/12 1977.

90. ”16 000 vägras sina rättigheter. Så är det att vara omyndig”, *GT* 5/10 1984. Se även ”Inspärrad i onödan. Efter 45 år som omyndig är Hildur fri – tack vare Gunnar”, *GT* 2/10 1984; ”Äntligen en ljusning i ett psykiskt mörker”, *GT* 18/10 1984; ”...hon fick börja om igen efter 45 år”, *GT* 2/12 1985; ”17.000 blir myndiga – efter år utan rättigheter”, *GT* 2/12 1985; samt SOU 1986:50, s. 140, där Torsby kommun och Sunne tingsrätt lyftes fram som ett särfall, just på grund av Wiktorssons nit.

91. SOU 1986:50, s. 9. I riksdagsvalet 1976 diskvalificerades 28 395 personer på grund av omyndighetsförklaring, i riksdagsvalet 1985 diskvalificerades 14 755 personer. Se Lindgren, dataunderlag till rapporten *Utan rösträtt*. Antalet personer med god man var vid utgången av 1985 ca 20 000, enligt pressmeddelande 10/12 1986, vol.1, Förmynderskapsutredningen [1984], Riksarkivet (RA).

92. *Riksdagstrycket*, LU-betänkande 1981/82:4. Se även ”Se över reglerna om omyndigförklaring”, *Svenska Dagbladet* 14/10 1981; ”Förmyndare”, *Dagens Nyheter* 14/10 1981.

93. *Riksdagstrycket*, Motion 1980/81:1192.

94. År 1982 fick utredningen (Ju 1977:08) om barnens rätt uppdraget att även se över lagstiftningen kring förmynderskap och godmanskap, och 1984 överfördes uppdraget till en särskild utredare. Utredningens arbete startade på allvar i februari 1986, då justitierådet Staffan Magnusson tagit över som utredare/ordförande och hovrättsassessorerna Krister Thelin som sekreterare. SOU 1986:50, onummerad s. 3, jfr också protokoll i vol. 1, Förmynderskapsutredningen [1984], RA.

95. ”Inspärrad i onödan”, *GT* 2/10 1984.

96. ”Avskaffa förmyndarlagen”, *Göteborgs-Posten* 19/8 1985.

97. ”17.000 blir myndiga – efter år utan rättigheter”, *GT* 2/12 1985.

98. Protokoll 10/2 1986, vol. 1, Förmynderskapsutredningen [1984], RA.

99. ”Omyndigförklarad: Begrepp som försvinner”, *Göteborgs-Posten* 19/9 1986.

100. SOU 1986:50. Det nya förvaltarskapet föreslogs också bli mer flexibelt än det gamla förmynderskapet, och kunna anpassas efter individens specifika behov. Ibid., s. 180.

101. Ibid., s. 167–169. Se också *Riksdagstrycket*, Motion 1976/77:657.

102. Pressmeddelande 10/12 1986, vol. 1, Förmynderskapsutredningen, RA.

103. SOU 1986:50, s. 168.

104. Ibid., s. 186.

105. SFS 1988:1251, Lag om ändring i föräldrabalken.

106. *Riksdagstrycket*, Proposition 1987/88:32; Lindgren, dataunderlag till rapporten *Utan rösträtt*. Se även ”Kalle var omyndigförklarad i 25 år” & ”Ny lag ger alla rösträtt”, *Göteborgs-Posten* 29/12 1988.

107. SFS 1988:1251.

108. Ibid., sista sidan ang. lagens ikraftträdande.

109. Som statsvetaren Niklas Altermark påpekar är det dock ofta så att deklARATIONERNA inkluderar förbehåll och möjligheter till undantag. Se Niklas Altermark, *After Inclusion. Intellectual Disability as Biopolitics* (Lund: Lunds universitet, 2016), s. 133–151.

110. SOU 2000:125. *Teknik och administration i valförfarandet*, s. 164, 170–171. SOU 2014:5, del A, s. 589, 605.

111. SOU 1986:50, s. 186.